

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“**

Факултет по икономически и социални науки

ВЕРНИКА ГЕОРГИЕВА ПРЕЖДАРОВА

**ЕВОЛЮЦИЯ НА СУВЕРЕНИТЕТА В УСЛОВИЯ НА ЧЕТВЪРТА
ИНДУСТРИАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“
Област на висшето образование: 3. Социални, икономически и
правни науки
Професионално направление: 3.3. Политически науки
Докторска програма: Политически науки

Научен ръководител:
Доц., д-р Стойчо Петров Стойчев

Пловдив, 2022

Настоящият дисертационен труд е с общ обем **248** страници. От тях: увод, три глави, заключение, библиография на използваните информационни източници. В подкрепа на изложението са включени **15** фигури, **6** схеми и **1** таблица.

Авторът е докторант в задочна форма на обучение в катедра „Политически науки и национална сигурност“ при Факултета по икономически и социални науки към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	4
1.1. Актуалност на темата	4
1.2. Цел, обект и предмет.....	6
1.3. Изследователска теза, хипотези и задачи.....	6
1.4. Методика на изследването.....	7
1.5. Ограничения на дисертационното изследване.....	8
2. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	13
3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	29
4. САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ.....	31
5. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	32

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1. Актуалност на темата

Анализът на съвременните социално-политически реалности ни позволява да констатираме наличието на значително и очевидно нарастващо влияние на цифровите технологии върху структурата и характера на социално-политическото пространство и осъществяващите се в него разнородни процеси. Дигитализацията както пряко, така и косвено оказва твърде съществено въздействие върху състоянието на суверенитета.

В резултат от въвеждането на технологиите на Четвъртата индустриална революция процесите на дигитализация се разпространяват интензивно сред участниците в съвременния политически пейзаж, създавайки нови условия за прилагане на разнообразни държавни политики, национални икономики, както и за формиране и специфична демонстрация на националната идентичност на гражданите на държавата.

В контекста на дигитализацията възникват нови рискове при прилагане на държавната политика. Противоречията между основните фактори в геополитиката при решаването на остри социално-политически и икономически въпроси оказват негативно влияние върху суверенитетите на някои държави. Мащабните процеси на дигитализацията поражда необходимостта от укрепване и защита на суверенитетите им.

Управляващите елити, формирайки и утвърждавайки определени държавни политики, следва да отчитат разнообразните – външни и вътрешни – заплахи от редица влиятелни политически и икономически субекти в контекста на укрепване на суверенитета на собствената си държава.

В критичен момент дигитализацията поражда необходимостта да се гарантира цифровия суверенитет на държавата и междуправителствените организации, в които суверенните страни са техни членове. В резултат на това ръководствата на суверенните страни по света осъзнават необходимостта от промени и адаптиране на държавните политики, за да се вземат предвид потенциалните рискове и да се разработят необходимите ефективни механизми за тяхното навременно и успешно предотвратяване.

вратяване.

Процесите на дигитализация, формирани от технологиите на Четвъртата индустриална революция, с техните положителни възможности (ефективност при разпространението на информация, прозрачност на държавните органи и други) също носят рискове за националната сигурност на държавата. Тези рискове поради глобалния им характер понякога са трудни за предвиждане и компетентните органи не винаги могат да вземат предварително решения за тяхното противодействие и минимизиране.

Актуалността на изследването се определя от редица фактори. Първо, това е динамиката на развитието на глобалните политически процеси и в частност затварянето на националните граници в резултат на разпространението на пандемията COVID-19 (от 2020) и войната на Русия в Украйна (от март 2022). Второ, актуалността е свързана с развитието на дигитализацията и технологиите в условията на Четвъртата индустриална революция, които могат да допринесат за защитата на суверенитета, но съдържат и някои скрити потенциални рискове. Трето, от съществено значение е масовото разпространение и експлоатирането на цифровизацията в политическата сфера и необходимостта публичните власти да актуализират своите подходи на работа, за да се сведат до минимум негативните последици от това.

В съвременната научна литература, както чуждестранна, така и българска, има редица значими изследвания, посветени на суверенитетите на редица страни. В същото време обаче няма съвременни политологични изследвания, по-специално в областта на еволюцията на суверенитета в контекста на цифровизацията и нейните ефекти.

Проведеният анализ на научните трудове, посветени на суверенитета и разпространението на дигитализацията в различни обществени сфери, ни позволява да концентрираме вниманието си върху суверенитета в контекста на дигитализацията в България като член от Европейския съюз. С цел осъществяване и на сравнителен анализ вземаме предвид и чуждестранния опит, акцентирайки върху практиките на страни като Русия, Китай и САЩ.

1.2. Цел, обект и предмет

Основната цел на настоящото дисертационно изследване е да се установи динамиката в еволюцията на суверенитета от неговото възникване до утвърждаването на Четвъртата индустриална революция. По отношение на развитието на суверенитета в условията на Четвъртата индустриална революция той е изследван в контекста на България като част от Европейския съюз и Русия.

Обект на изследване в настоящия дисертационен труд е суверенитетът.

Предмет на изследването е еволюцията на суверенитета от неговото възникване до Четвъртата индустриална революция с акцент върху последната.

1.3. Изследователска теза, хипотези и задачи

Основната теза в дисертационния труд е, че еволюцията на суверенитета е свързана с циклите на капитализма, като самият суверенитет претърпява качествено изменение, а най-значимата му промяна в условията на Четвъртата индустриална революция е цифровата.

Посочената теза е детайлно изведена в три основни **изследователски хипотези**:

Хипотеза 1: В еволюцията на суверенитета ще се разграничат четири дълги цикъла, както има и четири дълги цикъла на капитализма. Циклите на суверенитета и капитализма са обратнопропорционално свързани помежду си. Всеки от тях съдържа в себе си възходяща и низходяща фаза, при която в период на развитие на капитализма например суверенитетът е в упадък, и обратното, когато капитализмът е в криза, се наблюдава възход на суверенитета.

Хипотеза 2: Четирите цикъла на суверенитета по-скоро, т.е. при определени условия, ще се допълват и надграждат, вместо да заменят едно измерение на суверенитета с друго. При циклите на суверенитета няма просто циклично повторение, а качествени изменения при всяка фаза на развитието.

Хипотеза 3: В условията на технологично развитие на Четвъртата индустриална революция проблемите на суверенитета ще се свързват

не толкова с неговото държавно, народно или национално измерение, колкото с цифровия им аспект под формата на цифров суверенитет.

За да се проверят трите хипотези и съответно основната теза, са предвидени да бъдат изпълнени пет изследователски **задачи**:

Първата е да се разгледат основните теоретични и методологични подходи за изследване на формирането, развитието, трансформацията и взаимодействието на суверенитета и капитализма чрез установяване на цикличния и диалектичния им характер, както и обратнопропорционалната им връзка.

Втората е да се изследват четирите измерения на суверенитета (държавен, народен, национален, цифров) и тяхното взаимодействие.

Третата е да се проследят циклите на суверенитета и капитализма в контекста на четирите индустриални революции, като се идентифицира връзката им.

Четвъртата е да се систематизират основните характеристики на Четвъртата индустриална революция, като по този начин се изведе ролята ѝ за формирането и развитието на настоящата фаза на суверенитета, която е във формата на цифров суверенитет.

Петата е да се анализират стратегическите и нормативните документи на България, Европейския съюз (ЕС) и Русия за периода 2010–2020 г., в който е заложено внедряването на технологиите на Четвъртата индустриална революция, и за периода 2020–2030 г., в който е заложено развитието на цифровия суверенитет в условията на Четвърта индустриална революция.

1.4. Методика на изследването

При изследване на еволюцията на суверенитета в контекста на Четвъртата индустриална революция авторът използва различни научни подходи и методи, като основополагащ е **системният подход на света** (Ф. Бродел, Дж. Ариги, И. Уолърстейни). Този подход позволява да се обособи за анализ капиталистическата система като едно цяло в световен мащаб. Циклите на капитализма се съпоставят с циклите на суверенитета и се установява обратнопропорционалната им връзка. Този подход позволява да се създаде универсален модел, с който да се обясни поведението на мнозинството от държави по света, които спадат към

полупериферията и периферията, относно политиките, които водят към внедряване на цифров суверенитет на териториите им.

В дисертационния труд не се използва системният подход на Д. Истън, Т. Парсънс и Г. Алмънд, защото се фокусираме върху спецификите на националната държава.

Историческият метод дава възможност да се проследят циклите на капитализма и суверенитета в различни времеви периоди – от възникването им до настояще време.

Диалектичният метод позволява да се идентифицират качествени изменения в същността на суверенитета вследствие на всеки един от циклите му в историята.

С помощта на **холистичния подход** се дава трактовка на същността на суверенитета, който съдържа в себе си няколко взаимосвързани цикъла и процеса във времето, които са свързани и протичат паралелно. Поради тази причина трябва да се анализира връзката им, за да се изведе цялостната интерпретация на суверенитета.

Сравнителният подход на държавните политики, провеждани от България и Русия, позволява да се идентифицират приликите и разликите в механизмите за изграждане на цифров суверенитет на територията на тези две страни, както и да се определи степента на развитие на цифровите им суверенитети спрямо тези на САЩ и Китай.

Чрез **контент-анализа** се разглеждат държавни документи и документи на междуправителствени организации, като например закони, стратегии, планове, доктрини и други нормативни документи, които уреждат и регулират суверенитета на държавите в условия на Четвърта индустриална революция.

1.5. Ограничения на дисертационното изследване

Първа глава на дисертацията е насочена към изследването на същността на суверенитета, представляващ висша държавна власт, която има холистичен характер, но с времето се фрагментира. Отбелязваме, че не изследваме властта като цяло, защото тя има проявления във всички обществени сфери, в т.ч. и в много други науки като философия, теология, културология и т.н., а изследваме **властта единствено в рамките на държавата.**

За да се даде холистично обяснение за дефиницията на суверенитета, в труда се обобщават исторически всички негови фрагментирани същности, които се появяват от развитието на системата на капитализма и по-конкретно това са: държавен суверенитет, народен суверенитет, национален суверенитет и последната му фаза – дигитален суверенитет. Дисертационното изследване разглежда възникването на различните типове на суверенитета като негови същности, но **ги възприема като едно холистично цяло**. Изследвайки холистично (цялостно) генезиса на суверенитета, се установява, че трансформациите му, които са и неговите фрагменти (държавен суверенитет, народен суверенитет, национален суверенитет и дигитален суверенитет), са зависими от капитализма.

Изследването на суверенитета се основава на класификацията му спрямо субекта, който засяга (държавен, народен, национален, цифров), а не спрямо обекта (политически, икономически, културен и т.н.), като обектът и субектът са в основата на същността и реализацията на властта, осъществявайки субектно-обектни отношения¹. Ограничението в изследването е насочено към субектите на властта, които обхваща в рамките на представата за държава, народ, нация и отражението им в дигиталното пространство чрез цифровия суверенитет.

Фокусът на дисертацията също така **не е обхватът и влиянието на циклите на суверенитета спрямо измененията на структурите за сигурност на държавата в историята**, които през различни времеви периоди първо обхващат сухоземното пространство, след което морското, след това въздушното, после космическото и накрая дигиталното пространство.

В текста се използват трудове на К. Маркс и Ф. Енгелс и някои неомарксисти като И. Уолърстейн, Ф. Бродел, Дж. Ариги, които чрез изследвания на голямо количество емпирични данни доказват диалектичния характер на капитализма. Подчертаваме, че в изследването **не се фокусираме върху различните школи на неомарксизма, извеждайки**

¹Преждарова, Вероника, Субект и обект власти: свежий взгляд на свободу и независимость в цифровом пространстве, В: Материалы VIII Всероссийского конгресса политологов, Под общ. Ред. О. В. Гаман-Голутвиной, Л. В. Сморгунов, Л. Н. Тимофеевой, Москва, Издательство „Аспект Пресс“, 2018, с. 431–432.

отличителните им характеристики, а напротив – търсим сходствата между тях в заниманията им за природата на капитализма, неговото възникване и развитие, като стъпваме върху емпирията, която те използват.

Изхождайки от сходствата в изследванията за капитализма, в нашето историческо изследване за суверенитета намираме общи времеви периоди, които съдържат определени признаци, чрез които създаваме въображаем модел на циклите на капитализма и суверенитета. В двата създадени от нас модела намираме известни прилики, сходства и обратно-пропорционална връзка между циклите на суверенитета и капитализма. Когато капитализмът е в криза, се засилва суверенитетът и обратно, с което доказваме, че подобно на капитализма суверенитетът има диалектичен характер и двете са взаимозависими в световната система.

Времевите рамки, които ограничават дисертационното изследване, са свързани с възникването на капиталистическата система, която според нас дава началото на генезиса на суверенитета като смислова същност, която е обект на изследването ни. Обобщавайки теориите на някои учени неомарксисти, описващи хегемонията на определени държави над други, вземаме като начална времева точка на изследването си за суверенитета зараждането на финансовия капитал във Флоренция и Генуа и продължаваме изследването през времето на световната хегемония на Холандия, Англия, САЩ и промеждутъците от време между тях, в които светът е много полярен и развитите държави се борят за господство, каквато е и ситуацията днес след хегемонията на САЩ. Познавайки се на Дж. Ариги, считаме, че капитализмът се заражда като световна система с началото на формиране на финансовия капитал. **Качествените трансформации на капитализма при различните му фази също не са обект на изследването.**

Отбелязваме факта, че моделът, описващ генезиса на суверенитета, който създаваме в изследването си, е **валиден за господстващите държави в епохата, в която те са световен хегемон**, както и за държавите, които ги следват чрез откритите си политики и културни матрици, базирани на демократичните ценности. **Теоретичният модел, който създаваме, не е валиден за държавите, които запазват силен суверенитет на територията си с цел да намалят изтичането на ка-**

питали към съществуващия хегемон и да ускорят своето развитие. Такъв е примерът с Китай, който набира надмощие докато САЩ световен хегемон и светът е еднополюсен в условия на неолиберална демокрация.

Не се концентрираме върху изследванията за характера на диалектиката, историята като цикъл, еволюцията и революцията. Изследваме еволюцията основно чрез диалектика и исторически метод, който включва идеите за прогрес и цикличност.

Също така основополагащи за дисертационния труд са възгледите на К. Маркс и Ф. Енгелс относно идеята „битието определя съзнанието“, както и обратното схващане на Ф. Хегел „съзнанието определя битието“, разглеждайки ги в синхрон, като паралелно съществуващи твърдения.

Във **втора глава** на дисертационния труд поставяме ограничение, като разглеждаме *външовите теории на Й. Шумпетер и Н. Кондратиев, на чиято емпирична база се позоваваме.* Средните цикли, които създаваме като модел и в корелация с индустриалните революции, се отнасят, както отбелязахме към държавите, които първо, внедряват на територията си този начин на производство в определената историческа епоха и, второ, са характерни по-скоро за държавите, които следват демократичните универсални образци на поведение.

Фокус на изследването *не се явяват формите на организация на обществото и политическите системи*, като например анархизъм, социализъм, комунизъм, фашизъм, тоталитаризъм, авторитаризъм, както и съвременните им интерпретации във формата на цифров анархизъм, цифров авторитаризъм, цифров комунизъм, цифров социализъм, цифров фашизъм, цифров тоталитаризъм и други, а по-скоро се цели преглед на възможните сценарии за бъдещо развитие, които сценарии да послужат за идентифициране на настоящата и бъдещата политическа система на държавите, които разглеждаме в следващата глава – Русия и България. Установяването на идеалните модели на „цифров авторитаризъм“ и „цифров анархизъм“ правим на база изследване на степента на развитие на цифровия суверенитет на база нормативни документи на двете държави, като целта ни е да установим в какво направление се движат, след като всяка от тях поема по свой цивилизационен път след

Студената война.

Цифровият капитализъм и посткапитализмът също не са фокуси на настоящето изследване, а служат условно като ориентир за вероятно бъдещо развитие на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция.

В **трета глава** на изследването извеждаме късия цикъл на суверенитета и капитализма, като се ограничаваме до контент-анализ на нормативни и стратегически документи, с помощта на които разглеждаме социално-политическата му същност. В дисертационното **изследване не се правят юридически анализи относно същността на суверенитета**.

Стратегическите и нормативни документи, които разглеждаме, са с продължителност от 20 години – от 2010 г. до 2030 г. Правим това времево ограничение, защото теоретично началото на Четвъртата индустриална революция се счита за 2008 г., а развитието на цифровия суверенитет в практиката забелязваме в стратегическите документи за десетилетието от 2020 до 2030 г. Чрез анализа на тези документи изследваме цифровия суверенитет в условията на Четвърта индустриална революция, което е и предметът на изследване на дисертационния труд.

Друго ограничение, което си поставяме е, че изследваните документи, между които се прави сравнителен анализ, са на България, като част от Европейския съюз и Русия, спрямо тези на САЩ и Китай. Целта е на база на проведеното изследване да се установи и анализира степента и особеностите на цифровия суверенитет на България, като част от ЕС, както и този на Русия спрямо САЩ и Китай.

Избираме да проведем сравнителен анализ между България и Русия, за да установим каква е степента на развитие на суверенитетите им за периода, след като се разделят общите им цивилизационни пътища след разпада на СИВ, от който България е била част, а сега е част от ЕС. Русия поема по собствен път, а България става част от Европейския съюз и приема евроатлантическите ценности. Поради тази причина моделът, който създаваме за измерител на степента на развитие на цифровия суверенитет, **се отнася само и единствено за България и Русия** и не може да приложи към други държави и междуправителствени организации. Също така фокус на изследването **не е развитието във всич-**

ки отношения на България и Русия след разпада на СИВ и края на Студената война, а преди всичко дигиталните суверенитети, които те формират в този период и чак до настоящия момент.

Дисертацията не претендира за пълнота в изследванията на дигиталните суверенитети на САЩ и Китай, а използва техните примери, като образец за поведение, за да се определи степента на развитие на цифровия суверенитет на България като част от ЕС и на Русия.

При установяване на степента на цифров суверенитет на държавите **не използваме количествени, а качествени характеристики**, които не показват с пълна точност нивото на измервания обект. Посоченото е достатъчно, за да се направят общи изводи за степента на развитие на държавните и междуправителствените политики в сферата на Четвъртата индустриална революция и внедряването на цифровия суверенитет на териториите на държавите и междуправителствените организации, които изследваме.

2. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

Във въведението на дисертационния труд е обоснована актуалността на изследваната проблематика, определени са обектът и предметът на дисертационното изследване, разяснени са основната изследователска теза, целта, задачите и са формулирани основните хипотези. Систематизирани са възприетите субективни и обективни ограничения.

ГЛАВА ПЪРВА

Теоретични основи за изследване еволюцията на сувернитета (Цикли на сувернитета)

В **първи параграф** на дисертационния труд, който се нарича „Теоретични и методологични концепции за цикличност на капитализма“ се обосновават причините за избора на методологичната концепция на системния подход на света, с помощта на който в следващите глави се изследва цикличния характер на суверенитета спрямо циклите на ка-

питализма, които са изведени от учените Ф. Бродел¹, Дж. Ариги², И. Уолърстейн³. Съпоставяйки циклите на капитализма с циклите на суверенитета, се доказва, че между тях има обратнопропорционалната връзка. С помощта на обратнопропорционалната им връзка се извеждат качествените изменения на суверенитета във всеки пореден негов цикъл, както и се доказва диалектичния му характер.

Втори параграф се нарича „Теоретични и методологични концепции за цикличност на суверенитета“. В него се аргументира приложението на холистичния подход, обусловен от пост-постмодерността⁴ в която се намира обществото. Той разглежда синкретичното съществуване и взаимодействие на политически, икономически, социални, технологични и културни процеси, които водят до качествен скок в развитието на циклите на суверенитета. Чрез този подход се извежда цялостна дефиниция за суверенитета, която включва проследяване на политическите, социалните, икономическите и технологичните процеси и връзките на суверенитета с тях, както в теоретичен, така и в исторически план. Установяваме, че теорията за суверенитета непрекъснато се трансформира под влиянието на политически, икономически и социални процеси във времето.

Анализът на суверенитета започва от периода на Античността, където е открита началната фаза на развитие на суверенитета, но все още не е достатъчно развит, за да бъде осъзнат и описан от мислителите на тази епоха. Средновековието е периодът, в който се внедрява първоначално в научен оборот терминът за суверенитета, а в следствие и в практиката под формата на държавен суверенитет. Извежда се базисна дефиниция за държавния суверенитет, който представлява висша държавна власт, която е абсолютна и неделима в рамките на държавата, както е и незави-

¹Бродел, Фернан, Структурите на всекидневието: Възможното и невъзможното, София, Прозорец, 2017.

²Arrighi, Giovanni, The Long Twentieth Century. Money, Power, and the Origins of Our Times, London, New York, Verso, 2010.

³Валлерстейн, Имануел, Анализ мировых систем и ситуация в современном мире, Пр. с английското П. М. Кудюкина. Под редакцией к.полит.н. Б. Ю. Кагарлицкий, Санкт Петербург, Издательство „Университетская книга“, 2001.

⁴Toth, Josh, The Passing of Postmodernism. A Spectroanalysis of the Contemporary, Albany, State University of New York Press, 2010, pp. 5–10.

сима от вмешателството на други държави във вътрешната ѝ политика. Тази дефиниция се съдържа във всички следващи фази на развитие на суверенитета, но разширява обхвата си, като държавната власт (суверенитета) разширява обхвата си сред други субекти.

Впоследствие се разглежда Новото време, в което се развиват либерализма, демокрацията и капитализма, а държавният суверенитет се трансформира в народен суверенитет⁵, като в народния суверенитет се съдържат характеристиките на държавния суверенитет. Националният суверенитет е следващата му фаза на развитие в Съвременността, обединявайки в себе си държавния и народния суверенитет, като негов основен инструмент е формирането на национална идентичност у гражданите на държавата. Последната фаза на развитие на суверенитета е цифровият суверенитет, който обхваща всички изброени форми на суверенитета, но в отличие от тях включва, като нов субект на държавната власт дигиталното пространство.

На база на проведения анализ се установяват **четири цикъла на суверенитета** под формата на спирала, както следва:

I цикъл *Държавен суверенитет* – стои в основата на суверенитета и е базисен елемент за изграждане на следващите три цикъла на суверенитета. Съществуването на понятието суверенитет започва като основен признак на държавата и без нея е невъзможно съществуването му като същност.

II цикъл *Народен суверенитет* – прави гражданите субект на суверенитета, като по този начин се реализира държавния суверенитет, който стои в основата на народния суверенитет.

III цикъл *Национален суверенитет* – най-висшата степен на придобаване на гражданите към държавата чрез различни механизми за създаване на обща национална идентичност. Националният суверенитет спомага за формирането на националната държава, която притежава нови институции за реализация на върховната държавна власт. В него се съдържат държавният и народният суверенитет.

IV цикъл *Цифров суверенитет*, обединявайки в себе си всички изброени по-горе цикли на суверенитета (държавен, народен и национа-

⁵Руссо, Жан-Жак, Об общественном договоре. Трактаты, Москва, Канон-пресс. Кучково поле, 1998.

лен) е най-висшата форма на проявление на суверенитета до този момент. Качествената промяна, която настъпва при него е, че обединява всички предходни фази на развитие на суверенитета, но добавя дигиталното пространство, което има собствено отражение и вариации на предходните изброени фази на суверенитета. Поради тази причина и националните държави също се променят, заедно с институциите за реализация на властта им.

Цифровият суверенитет, който се формира в условия на Четвърта индустриална революция, като последна трансформация на суверенитета е предмет на нашето дисертационно изследване, който разглеждаме по-подробно във втора и трета глава на труда. Всички трансформации на суверенитета в историята, изразени във всеки негов цикъл, не се заместват една от друга, а се наслояват и така приемат все по-комплексна форма. Суверенитетът (като понятие) обединява същностите на всички негови цикли, които описваме в различните исторически епохи. Те съществуват едновременно в понятието суверенитет, изменяйки характера му с всеки негов пореден цикъл.

В тази глава също така се представят големите цикли на суверенитета и капитализма, които синтезирани изграждат спираловидното развитие на циклите на суверенитета, които се променят качествено във времето и създават холистичната концепция за суверенитета. Холистичната концепция на суверенитета представлява върховна държавна власт, която постоянно еволюира във времето и пространството, обхващайки в рамките на качествените си спираловидни скокове на развитие нови субекти и пространства.

За да се идентифицира еволюцията на суверенитета като дълъг исторически процес, в рамките на първа глава се изследват циклите на капитализма, спрямо които се извеждат циклите на суверенитета.

Качествените трансформации в концепцията за суверенитета, които проследяваме на база на циклите на капитализма, използвайки историческия подход, спомагат за изследване на цикличния му характер. Той съдържа цикли, които не просто се повтарят във времето, а се изменят качествено, като по този начин суверенитетът еволюира.

Доказвайки цикличния характер на суверенитета, се извежда и диалектичния му характер и свързаността му с капитализма, който също е

диалектичен в същността си. Трансформациите на суверенитета, които разглеждаме възникват именно в периоди на възход на суверенитета, но този период се явява кризисен за развитието на капитализма. Така чрез развитието си суверенитетът спомага функционирането на капитализма като световна система.

Циклите на суверенитета, които извеждаме, не се отнасят за всички държави в света, поради което не могат да се считат за универсални, както и времевите периоди за всяка държава са строго индивидуални. В дисертационния труд се избират най-влиятелните държави в света във връзка с развитието на системата на капитализма за времето. Както следва изведените цикли на суверенитета, които съдържат в себе си низходяща фаза, върхова точка на развитие и низходяща фаза, са:

I цикъл на суверенитета – Държавен суверенитет: *Низходяща вълна* – от 1517 г. – начало на Реформация; ***Върхова точка и начало на низходяща вълна*** – 1648 г. – Вестфалски мирен договор и утвърждаване на суверенитета на държавите в международното право.

II цикъл на суверенитета – Народен суверенитет: *Низходяща вълна* – от 1756 г. – начало на Седемгодишната война; ***Върхова точка и начало на низходяща вълна*** в Америка – 1776 г. и във Франция 1789 г. – приключване на Американската революция и приемане на „Декларация за независимост“ в Америка, както и приключване на Френската революция и приемане на „Декларация за правата на човека и гражданина“.

III цикъл на суверенитета – Национален суверенитет: *Низходяща вълна* – 1914 година – началото на Първата световна война, като продължава с Втората световна война, която приключва през 1944 г.; ***Върхова точка*** е краят на Втората световна война; ***Начало на низходяща вълна*** е краят на Студената война през 1989 г.

IV цикъл на суверенитета – Цифров суверенитет: *Низходяща вълна* – 2008 година – началото на икономическата криза, след което продължава да расте нагоре с началото на разпространението на коронавирусната инфекция по света и кризата, която тя поражда от 2020 година и войната в Украйна, която започва през 2022 г.; ***Върхова точка*** е краят на епидемиологичната обстановка и периода на войната в Украйна, като все още не е започнало началото на низходяща вълна на суверенитета.

Циклите на капитализма са:

I цикъл на капитализма: *Възходяща вълна* – Великите географски открития – Световен хегемон в този период са Венеция и Генуа; *Низходяща вълна* – 1517 г. – Реформаторски движения и 30-годишната война 1618 г. до 1648 г. – Вестфалски мирен договор.

II цикъл на капитализма: *Възходяща вълна* – Световен хегемон Холандия; *Низходяща вълна* – от 1756 г. – от началото до края (1763 г.) на Седемгодишната война, както и приключване на Американската революция и приемане на „Декларация за независимост“ в Америка, както и приключване на Френската революция и приемане на „Декларация за правата на човека и гражданина“ в Америка през 1776 г. и във Франция 1789 г.

III цикъл на капитализма: *Възходяща вълна* – Световен хегемон Англия; *Низходяща вълна* – от 1914 г., когато настъпва началото на Първата световна война, като продължава с Втората световна война, която приключва през 1944 г., след което продължава да спада до 1970 г. с настъпване на нефтената криза и продължава до 1989 г., когато е Краят на Студената война.

IV цикъл на капитализма: *Възходяща вълна* – Световен хегемон САЩ; *Низходяща вълна* – началото на икономическата криза през 2008 г., след което продължава да расте нагоре с началото на разпространението на коронавирусната инфекция по света и кризата, която тя поражда от 2020 г. и войната в Украйна от 2022 г. В момента човечеството е стигнало развитието си до този етап.

V цикъл на капитализма има вероятностен характер, защото все още не е формиран и представлява бъдеща прогноза за развитието на капитализма. Прави се прогноза, че: *Възходяща вълна* – световен хегемон може да бъде Китай или САЩ, ако е държава, а ако е междуправителствена организация – БРИКС или друга организация в коалиция със САЩ и НАТО. Възможно е начало на *върхова точка на капитализма* да настъпи с края на войната в Украйна. След като настъпи петият цикъл на капитализма, ще може да се направи прогноза и за следващия – **V цикъл на суверенитета.**

В следващата втора глава се прави по-детайлна разработка на средните цикли на суверенитета спрямо индустриалните революции (III и IV цикъл на суверенитета). В трета глава представяме късите цикли на

суверенитета спрямо Четвъртата индустриална революция, като се анализира IV цикъл на суверенитета, който започва от периода на икономическата криза през 2008 г., с която започва и внедряване на технологиите на Четвъртата индустриална революция, които поетапно заместват технологиите на Третата индустриална революция и заедно с това даваме прогноза за бъдещо развитие на петия цикъл на капитализма. Средните и малките цикли на суверенитета изграждат големите цикли на суверенитета.

В трети параграф на първа глава, който се нарича „Теоретични концепции на суверенитета в условия на глобализация“ се обръща специално внимание на процеса на глобализация, който води до съществен упадък на суверенитета в историята. Разглеждат се теоретичните направления на: неолиберализма и идеята му за „края на държавата“, както и реалистките виждания за отслабване на суверенитетите, но запазване на държавата като структура. Времето показва, че реалистките виждания за суверенитета и държавата са по-точни и за това идеите им се използват, като индикатор в трета глава при провеждане на контент-анализа на нормативни и стратегически документи. Следвайки реалистката теория се фокусираме върху стратегиите по киберсигурност на изследваните държави, като основни документи за водене на политика по изграждане и развитие на цифровия суверенитет на територията им.

В този параграф също така се описват и анализират различни сценарии за трансформация на държавата вследствие на упадъка на суверенитета, които са както следва: държава-корпорация, в която преобладава моделът на бизнес управление в социалната дейност на държавата. Следващ сценарий е държава-империя, при която големите държави, които се борят за световно господство, като завладяват други държавни територии, навлизат в суверенните им територии. И третият сценарий е държава-цивилизация, в който културата на определени нации започва да доминира над други културата на други и така съществуват заедно⁶. Разглеждат се формирания между държави в междуправителствени организации, които се основават на културен признак и реализират цивилизационния модел. От разгледаните сценарии за деформация на дър-

⁶Харин, Алексей, Эволюционные модели государства постмодерна, В: Свободная мысль, 2012, 11, с. 92–100.

жавите се прави изводът, че всеки един от тях комплексно описва реалността.

Вземат се като основополагащи за трета глава на дисертационния труд идеите на учените, които разработват идеята за постсуверенитет⁷. Представителите на това направление считат, че междуправителствените организации отнемат част от суверенитета на националните държави. Основната цел за създаване на тези междуправителствени организации е да се избегнат отново бъдещи войни, но по този начин някои от националните държави се лишават от пълен суверенитет на територията си.

Такива организации, които се създават след Втората световна война за Европа, са ЕС и СИВ и поради това задаваме методологично необходимостта от изследване на пълноправни членове на тези организации в лицето на България и Русия, които са били част от СИВ, а в последствие България става член на ЕС, а Русия поема по свой самостоятелен път на развитие. В следващата глава разглеждаме стратегиите на тези две държави, за да изследваме как суверенитът на тези държави в условия на Четвърта индустриална революция се изменя и каква е степента на развитие на цифровите им суверенитети.

В този параграф също така се разглежда и продължителността на историята като константна величина, която не може да бъде променяна. Провъзгласява се идеята за „края на историята“ на Ф. Фукуяма и превъзходството на универсалните ценности на неолибералната демокрация по целия свят, която С. Хънтингтън оспорва, описвайки цивилизационния модел, който се разглежда подробно. Така се потвърждава тезата за еволюция на суверенитета, която в разрез с идеята за „края на историята“ продължава своето развитие в историята.

ВТОРА ГЛАВА

Теоретичен анализ на формирането на Четвъртата индустриална революция и влиянието ѝ върху еволюцията на суверенитета

Втора глава на дисертацията е фокусирана върху еволюцията на суверенитета в условия на Четвъртата индустриална революция.

⁷Lucas, Michael, Nationalism, Sovereignty, and Supranational Organizations, Hamburg, Neft, 1999.

В *първи параграф* от тази глава, която се нарича „Генезис на теориите за индустриалните революции“, идеите за историческия материализъм на К. Маркс и Ф. Енгелс имат водещо значение. Ако в предходната глава фокусът е поставен върху Хегеловата идея, синтезира в съзнанието „съзнанието определя битието“, то в тази глава основополагащо твърдение е „битието определя съзнанието“, връщайки се към анализите върху древността на К. Маркс и Ф. Енгелс и прогреса на човечеството.

След това се разглеждат по-съвременните теоретичните постановки на М. Кастелс, А. Тофлър, Д. Бел, Й. Шумпетер, Н. Кондратиев за възникването, развитието и съдържанието на трите индустриални революции, които предшестват Четвъртата индустриална революция и имат основна роля за нейната поява в теорията и практиката.

Прави се съпоставка на четирите индустриални революции с кризите на III и IV цикъл на капитализма. Доказва се, че тези два цикъла съпътстват четирите индустриални революции и се зараждат при кризи на капитализма, способствайки излизането му от кризата, в която се намира. Чрез технологиите на индустриалните революции капитализмът постоянно продуцира иновации, като по този начин се изменят системно обществото и характерът на суверенитета и държавата. Установявайки тези зависимости между индустриалните революции и капитализма, се доказва и връзката между суверенитета и индустриалните революции, позовавайки се на обратнопропорционалната зависимост между циклите на суверенитета и циклите на капитализма. По този начин се извеждат средните вълни на суверенитета спрямо индустриалните революции, които както следва са: **Първа индустриална революция** – Низходяща вълна на втори цикъл на суверенитета; **Втора индустриална революция** – Възходяща вълна на трети цикъл на суверенитета; **Трета индустриална революция** – Низходяща вълна на трети цикъл на суверенитета; **Четвърта индустриална революция** – Възходяща вълна на пети цикъл на суверенитета.

Циклите на капитализма спрямо четирите индустриални революции са: **Първа индустриална революция** – Възходяща вълна на трети цикъл на капитализма; **Втора индустриална революция** – Низходяща вълна на трети цикъл на капитализма; **Трета индустриална революция** –

ция – Възходяща вълна на четвърти цикъл на капитализма; **Четвърта индустриална революция** – Низходяща вълна на четвърти цикъл на капитализма.

Циклите на суверенитета и капитализма, свързани с циклите на индустриалните революции, се разделят на етап на растеж и внедряване и етап на растеж и упадък, при които етапи започват да се внедряват механизми по защита на обществото от дадените технологии.

Фазите на възход и упадък на индустриалните революции стават още по-видими в следващата трета глава на дисертацията, където се изследват късите цикли на суверенитета. Там се дават примери с конкретни нормативни и стратегически документи за внедряването и развитието на технологиите на Четвъртата индустриална революция и след това на документи за внедряване на защитни механизми в обществото от съответните технологии. След като се достигне до фаза на защита от технологиите на определената индустриална революция, то тези технологии биват заменени от технологиите на следващата индустриална революция, за да може капитализмът да продължи своето развитие. Такъв е примерът с технологиите на Петата индустриална революция, за които споменава ученият К. Шваб⁸.

Втори параграф е с название „Утвърждаване на Четвъртата индустриална революция в теорията и практиката“. В него се фокусираме върху теоретичните постановки за Четвъртата индустриална революция на: К. Шваб, М. Кейси, П. Виня, Н. Бостръм, К. Кели, М. Мински, Д. Маккарти, Г. Саймън, Кай Фу Ли, Х. Проданов. В този параграф разглеждаме ключовите технологии на Четвъртата индустриална революция като изкуствен интелект, 3Д принтер, дрон, квантов компютър и други и как тези технологии обхващат системно цялото общество. Като основното следствие от това е превръщането на големите данни в основен фактор на производство заедно със земята, труда и капитала. Така се формира новият цикъл на капитализма, който се нарича цифров капитализъм. Тази форма на капитализма има потребността да бъде защитена, което може да се реализира единствено чрез внедряване на цифров суверенитет от страна на държавата.

⁸Шваб, Клаус, Технологии Четвертой промышленной революции, Москва, Бомбора, 2018.

Разглеждат се също така и опасностите, които възникват в социален, политически, икономически, културен и екологичен план, като единственият начин за тяхното смекчаване и противодействие е въвеждането на цифров суверенитет.

В *трети параграф*, който се нарича „Внедряване на защитни механизми на държавите в цифровото пространство“, представяме теоретичните постановки на цифровия суверенитет, който е последната еволюирала форма на суверенитета, разгледан в първа глава като холистична същност. Цифровият суверенитет възниква вследствие на самоограничаване на държавите в собствен интернет или т.нар. явление „сплинтернет“, „фрагментация на интернет“ и „балканизация на интернета“.

В трета глава на дисертацията дефинираме опасностите в дигиталното пространство с понятието „цифров меч“ и подробно изследваме защитните механизми на цифровия суверенитет, които се създават, за да им се противодейства.

Разграничават се отделните разновидности на суверенитета в цифровото пространство: информационен, виртуален, суверенитет на данните, технологичен и киберсуверенитет, но считаме, че понятието „цифров суверенитет“ обобщава всички тези негови проявления.

Разгледани са полетата, които цифровият суверенитет защитава. Това са: гражданите, бизнеса, неправителствените организации, държавата и междуправителствените организации, които, обединявайки се, противодействат заедно на дигиталните опасности.

Описват се признаците, по които държавите се обединяват в междуправителствени организации, за да реализират цифровите си суверенитети, които са: икономически, регионални и културни⁹. Те съответстват на различните концепции за различни типове държави, изведени от А. Харин и описани в първа глава на дисертацията, или както следва: икономически (обединение между държави-корпорации), регионални (държава-империя) и културни (държава-цивилизация).

Анализира се трансформацията на последния цикъл на капитализма, която протича по подобие на качествените изменения на циклите на суверенитета във формата на цифров капитализъм под въздействието

⁹Винник, Дмитрий, Цифровой суверенитет: Политические и правовые режимы фильтрации данных, В: Философия науки, 2014, 2 (61), с. 108–111.

на технологиите на Четвъртата индустриална революция и следващата бъдеща фаза на цифровия капитализъм, която П. Мейсън нарича „посткапитализъм“.

Представят се политически и обществени системи в рамките на цифровия капитализъм и посткапитализма. Политическите и обществени системи, които се представят в рамките на цифровия капитализъм, се реализират в настоящия момент и ще се разгръщат в близкото бъдеще, а тези в рамките на посткапитализма ще се развиват в далечното бъдеще след внедряване на технологиите на следващите индустриални революции.

В рамките на цифровия капитализъм се открояват два съвършени модела: „цифров авторитаризъм“ и „цифров анархизъм“, които служат за измерител на нивото на развитие на цифровия суверенитет на държавите, които изследваме в следващата глава на дисертацията.

Цифровият авторитаризъм и цифровият анархизъм, от една страна, съществуват в рамките на цифровия капитализъм и цифровия суверенитет, които се развиват в условията на Четвъртата индустриална революция. От друга страна, цифровият социализъм и цифровият комунизъм ще могат да се развиват на основата на посткапитализма, който засега остава твърде далече в бъдещето.

Цифровият авторитаризъм включва в себе си следните политически системи: цифров фашизъм и цифров тоталитаризъм^[10]. Цифровият авторитаризъм представлява масово проследяване на действията на гражданите в дигиталното пространство от страна на авторитарната държава, в която се реализира силен цифров суверенитет. Пример за такава държава е Китай, която благодарение на технологиите, които произвежда и данните, които събира от потребителите им, служи за обучение на изкуствения интелект, който се влага във военната сфера. По този начин Китай става един от основните претенденти за световно лидерство. САЩ също като Китай проследява и събира данни за своите потребители, като обучава изкуствения си интелект с цел приложението му във военната сфера.

Цифровата анархия е разпространена в държавите, които без да имат

¹⁰Проданов, Христо, Дигиталната икономика и бъдещето на капитализма, София, Издателски комплекс – УНСС, 2018.

формиран цифров суверенитет на територията си – „цифров щит“, следват универсалните модели за мрежово господство в света на САЩ и Китай. Това са държавите, които притежават най-напредналите технологии на „цифровия меч“, с които си служат, за да проникнат в незащитените в цифровото пространство държави.

Благодарение на глобалния хаос, който създават първоначално САЩ, а сега подпомогнати и от Китай за отслабване на правителствата на голяма част от държавите в света, се създават предпоставки за развитие на цифровата олигархизация^[1], която води до още по-голямо натрупване на капитал у малък процент хора в света.

В заключение на втора глава се отбелязва фактът, че двата универсални модела – „цифров авторитаризъм“ и „цифров анархизъм“, се прилагат конвергентно^[2] в практиката от САЩ и Китай по реализиране на хегемонията си. Затова тези две държави служат като базисен модел за оценка на степента на внедряване на политиката за развитие на цифровия суверенитет на държавите, които изследваме. В следващата трета глава се анализират различен тип политики в сферата на дигитализацията спрямо нееднотипните обществени сфери, както и заложените в нормативни и стратегически документи мерки, с помощта на които се определя степента на внедряване на цифровия суверенитет в изследваните от нас държави.

ТРЕТА ГЛАВА

Политика за укрепване на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция: чуждестранен опит и българска практика

Тази глава обхваща предмета на дисертационното изследване в практиката. Ако във втора глава на дисертацията се разглеждат теоретичните

¹Некова, Ивка, Олигархизация на политиката [автореферат на дисертация за присъждане на научна степен „Доктор на науките“, Университет за национално и световно стопанство], София, 2021.

²Пиргова, Мария, Конвергенция и глобализация. Конвергенцията – исторически казуси с глобални проекции, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020.

аспекти на еволюцията на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция и последния му цикъл на еволюция – цифровия суверенитет, то в трета глава се анализира същото, но през призмата на практиката. Провежда се контент-анализ на стратегически и нормативни документи на България като част от ЕС и Русия.

В *първи параграф*, който се нарича „Държавни и междудържавни политики, стратегии и закони за укрепване на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция: чуждестранен опит и българска практика“, се аргументира изборът на България и Русия като пример за изследване в тази глава. Той е обусловен от необходимостта да се идентифицира степента на развитие на политиките на България и Русия по внедряване на цифров суверенитет на териториите им. Взема се предвид фактът, че България и Русия са бивши членове на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) и Варшавския договор, в рамките на които са били пълноправни членове и са имали близки политически, икономически, военни и културни взаимовръзки. След разпада на СИВ България приема евроатлантическите ценности, присъединявайки се към НАТО и ЕС, а Русия продължава развитието си по свой цивилизационен път. Необходимо е да бъдат отчетени как политиките, които България и Русия реализират, след като се разделят, повлияват върху развитието на суверенитетите им в условията на Четвърта индустриална революция.

При проведения контент-анализа на стратегическите документи на България, ЕС и Русия се откриват две сходства. Първото сходство е, че в стратегиите на двете държави за първото десетилетие (2010–2020 г.) са заложили мерки за справяне с финансовата криза, която системно обхваща целия свят през 2008 г. Целите на стратегиите, приети през второто десетилетие (2020–2030 г.), са фокусирани върху справяне с икономическата, социалната и политическата криза, която е породена вследствие на коронавирусната пандемия през 2020 г.

Второ, при периодизацията стратегическите документи са разделени на две десетилетия, в които се описват две различни фази на развитие. Първа фаза е за периода 2010–2020 г., в която се внедряват технологиите на Четвъртата индустриална революция, а втора фаза, която е в периода 2020–2030 г., се внедрява политика по развитие на цифровия суверенитет. Това потвърждава основната теза в изследването относно

наличието на еволюция на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция.

На база на анализиранияте нормативни документи на България, ЕС и Руската Федерация за двете десетилетия (2010–2020 г. и 2020–2030 г.) разделяме последната (къса) вълна на суверенитета на два периода във времето на развитие на Четвъртата индустриална революция, в които суверенитетът има две фази, както следва: **Низходяща фаза на цифровия суверенитет** от 2010 до 2020 г. и **Възходяща фаза на цифровия суверенитет** от 2020 до 2030 г.

В същото време фазите на последната низходяща къса вълна на капитализма, който се трансформира в цифров капитализъм във времето на развитие на Четвъртата индустриална революция, са следните: **Възходяща фаза на цифровия капитализъм** от 2010 до 2020 г. и **Низходяща фаза на цифровия капитализъм** от 2020 до 2030 г.

Чрез връзката между цифровия капитализъм и цифровия суверенитет на микроноиво се установяват възходящите и низходящите фази на цикъла на Четвъртата индустриална революция.

Във *втори параграф* на дисертацията, който се нарича „Уязвимости и опасности в държавните и междудържавните политики, стратегии и закони за суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция“, се разглеждат стратегически и нормативни документи на България, ЕС и Русия, като се разкриват връзките им с конституционното и международното право, в които се залагат основните концепции за суверенитета в нормативната уредба. Установява се, че конституциите на държавите, както и подчинените на нея стратегически и законодателни документи са свързани с Устава на Организацията на обединените нации (ООН), който е основополагащият за всички държави документ. Именно чрез него се съблюдава мирът между държавите в условия на демокрация.

При анализа се откриват уязвимости в международното му право-прилагане в сферата на киберсигурността като нова сфера, в която няма все още изградени общодържавни механизми за съхранение на цифровите суверенитети и ограничение на нападенията в киберпространството.

От проведения контент-анализ до 2030 г. се очертава развитие на

цифровите суверенитети на национално и междуправителствено ниво, като предполагаме, че в следващо десетилетие (2030–2040 г.) ще се изградят механизми за международно сътрудничество и отразяването му в Устава на ООН.

Прави се акцент на Стратегиите по киберсигурност на България, ЕС и Русия като основополагащи за изграждането на цифровите им суверенитети. Анализират се основни опасности, някои от които са отбелязани в стратегиите, но други не са, като целта е да се добавят към тях, за да им се обърне специално внимание и така да се доизградят механизмите в нормативните документи за тяхното противодействие.

Опасностите в цифровото пространство условно са наречени „цифров меч“ и са разделени на три групи – технологични, социални и културни.

Заедно с опасностите се описват и анализират съществуващите механизми за защита в България, ЕС и Русия, които са наречени „цифров щит“. Защитните механизми са разделени на четири групи – технологични, социални, икономически и културни.

Анализират се опасностите и защитните механизми, с които им се противодейства от страна България като част от ЕС и Русия. Стига се до извода, че в политическите им системи към внедряване на политика за цифровия суверенитет функционират конвергентно както цифровият анархизъм, така и цифровият авторитаризъм, които теоретично и дивергентно са дефинирани в предходната глава. Доказва се, че са приложими не само във водещите страни – САЩ и Китай, а и в България като част от ЕС и в Русия.

От една страна, в ЕС и България като неин член няма държавна регулация върху определени сфери, за да не бъдат ограничавани правата и свободите на гражданите, съблюдавайки ценностите на демокрацията, а от друга страна, има правни регулации, но с тях се ограничават и свободите на гражданите в дигиталното пространство, но пък се развива цифровият суверенитет. Това е признак за вътрешно противоречие в България като член на ЕС в стремежа към баланс между свободата и сигурността, което е в основата на цифровия анархизъм.

От проведения контент-анализ на „цифровия щит“ на Русия се констатира изводът, че правата и свободите на гражданите ѝ в дигитално-

то пространство са по-ограничени отколкото в България, което пък го приближава до цифровия авторитаризъм. На базата на тези критерии се създава качествен измерител за степента на внедряване на политика по изграждане на цифров суверенитет на територията на България и Русия.

Този измерител е представен в *трети параграф*, който се нарича „Разместване на държавите от център, полупериферия и периферия според степента на развитие на цифровия им суверенитет в геополитиката“.

Според този измерител Русия е с по-високо ниво на развитие на политиката си по внедряване на цифров суверенитет на своята територия в сравнение с България като член на ЕС, която има по-ниско ниво на политика по внедряване на цифров суверенитет. България притежава по-високо ниво на дигитална свобода на гражданите на своята територия, отколкото притежават гражданите на Русия.

САЩ и Китай са държавите с най-голяма дигитална независимост на своята територия и те са страните, които притежават както най-много „цифрови мечове“ за налагане на световното си господство, така и най-много „цифрови щитове“ по защита от „цифровите мечове“ на държавите противници. За САЩ основна държава-противник е Китай, а за Китай – аналогично САЩ. Двете световни сили (САЩ и Китай) са в съперничество помежду си, борейки се за дигитален контрол над света.

По ниво на внедряване на политики за изграждане на цифров суверенитет на държавите се определя политическият режим, който преобладава в съответните държави. В Китай преобладава в най-голяма степен цифров авторитаризъм, в България като член на ЕС – цифров анархизъм. В САЩ също се прилага цифров авторитаризъм чрез световен шпионаж, доказан от разкритията на Е. Сноудън и Дж. Асандж. Китай от своя страна също прилага цифров анархизъм, чиито инструменти на „цифровия меч“ му служат за нападение на други, по-слаби, суверенни държави, както и срещу основния му противник – САЩ.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключителната част на дисертационния труд са обобщени резултатите от проведеното изследване, като са изведени приносите му за теорията и практиката в направление „Политически науки“. Изследователската цел е постигната посредством решаване на поставените задачи и

използване на първоначално подобрите подходи и методи.

В края на всяка глава са изведени и съответните изводи към нея. В дисертационния труд са формулирани следните по-важни изводи, съответстващи на трите изследователски хипотези:

Установява се цикличният характер на суверенитета спрямо циклите на капитализма, с което се потвърждава първата хипотеза, която е заложена в дисертационното изследване, а именно, че в еволюцията на суверенитета се разграничават четири дълги цикъла, които са свързани с четирите дълги цикъла на капитализма чрез обратнопропорционална връзка.

При установяване на характера на еволюция на суверенитета, за да се потвърди втората хипотеза в изследването, се доказва, че четирите цикъла на суверенитета се допълват и надграждат, а не са взаимозаменяеми. От това следва, че циклите на суверенитета не са само и единствено циклично повторение, а имат качествени изменения при всяка своя фаза на развитие. Първият цикъл на суверенитета е държавният суверенитет, вторият – народният суверенитет, който съдържа в себе си признаци на държавния суверенитет, третият е националният суверенитет, който съдържа в себе си характеристики на държавния и народния суверенитет, а четвъртият цикъл – цифровият суверенитет, който съдържа в себе си всички предходни форми на суверенитета – държавен, народен и национален, но и включва в себе си дигиталното пространство.

От изведения четвърти цикъл на суверенитета, който наричаме цифров суверенитет, и от анализа на множество нормативни документи и държавни и междуправителствени стратегии се потвърждава третата хипотеза, заложена в изследването. Технологиите на Четвъртата индустриална революция допринасят за развитието на дигиталното пространство, в което проблемите на суверенитета се свързват не толкова с неговите, държавно, народно или национално, измерения, колкото с цифровия им аспект под формата на цифров суверенитет. Капитализмът също се преобразува в цифров капитализъм и цифровият суверенитет е последната еволюирала форма на суверенитета, която да предпази нововъзникналия цифров капитализъм в условията на Четвъртата индустриална революция.

4. САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

Концептуализирана е връзката между суверенитета и циклите на капитализма, като се установява обратнопропорционална зависимост;

Систематизирана и детайлно обоснована е ключовата роля на цифровото измерение на суверенитета в съвременността, предизвикано от технологичното развитие на Четвъртата индустриална революция;

Предложен е качествен измерител на степента на развитие на цифровия суверенитет, който може да бъде приложен директно за страни, които са членували в СИВ и понастоящем са част от ЕС, а след неговото адаптиране и надграждане и към широк кръг от държави;

На основа на реализираното в дисертационния труд изследване е направена прогноза за следващ пети цикъл на капитализма и развиващите се в рамките му политически системи. Тя може да послужи за идентифициране на нуждите и потребностите при стратегическите планове на държавите за следващото десетилетие при установяване на следващата Пета индустриална революция¹.

¹Nahavandi, Saeid, Human-Centric Solution, Sustainability, 11 (4371), 2019, pp. 1–13.

5. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Николов, Николай, Преждарова, Вероника, Еволюция на държавния суверенитет в световно-системния подход в постепидемиологични условия, В: Сборник с доклади от „Втора международна научна конференция „Иновации и конкурентоспособност“, 25.11.2021, Светът през призмата на пандемията COVID-19, Пловдив, Университетско издателство, 2021, ISSN 2738-8018, с. 262–273.

2. Преждарова, Вероника, Соц-артът: конфликт или средство за укрепване на национално-културния суверенитет на съвременна Русия?, В: Политически хоризонти, 2021, № 5, ISSN: 2534 – 966X, с. 186–201.

3. Преждарова, Вероника, Влияние на пърформанс арта върху историческата памет и националния суверенитет на Р България, В: Историческата памет и защо ни е толкова необходима днес, София, Български антифашистки научен институт, Фондация „Устойчиво развитие за България“, Център за стратегически, исторически и политически изследвания, 2022, ISBN 978-954-2982-48-7, с. 392–406.

4. Преждарова, Вероника, Инициативи на страните за защита на кибер пространството: случаите на Русия и България, В: Политически хоризонти, 2022, № 6 (под печат).

5. Преждарова, Вероника, Приложение на синергетичната методология за изучаване на цифровизацията на политическите процеси, В: Политически хоризонти, 2022, № 3, ISSN: 2534 – 966X, с. 104–127.

6. Преждарова, Вероника, Обществен договор, суверенитет, виртуализация: еволюционни аспекти, В: Политически хоризонти, 2022, № 1, ISSN: 2534 – 966X, с. 97–122.